

- de Iis*, per quos agere poss. pag. 203. lib. 4. tū. 10.
de Iis qui sui vel alieni juris sunt. 123. * 4. 8.
de Ingenuis. 124. * 4. 4.
de Injuriis. 194. * 4. 4.
de Inofficio testamento. 154. * 2. 18.
de Interdictis. 207. * 4. 18.
de Inutilibus stipulationibus. 179. * 3. 19.
de Jure Naturali, Gent. et Civ. 119. * 4. 2.
 — Personarum. 120. * 4. 3.
de Justitia et Jure. 419. * 4. 4.

- de Legatis*. 2166. * 20.
de Lega Aquilia. 193. * 4. 5.
 — Falcidia. 160. * 2. 22.
 — Fusia Canin. 125. * 4. 7.
de Legitima Adgnatorum successione. 167. * 3. 2.
 — Adgnatorum tutela. 128. * 4. 15.
 — Parentium tutela. 129. * 4. 18.
 — Patronorum tutela. 129. * 4. 17.
de Libertinis. 124. * 4. 5.
de Literarum obligatione. 182. * 3. 24.
de Locatione et conductione. 184. * 3. 24.

- de Mandato*. 186. * 3. 26.
de Militari testamento. 147. * 2. 11.

- de Noxalibus actionibus*. 202. * 4. 8.
de Nuptiis. 124. * 4. 10.

- de Obligationibus*. 176. * 5. 15.
 — quae ex delicto. 189. * 4. 1.
 — quasi ex contractu. 187. * 3. 27.
 — quae quasi ex delicto. 196. * 4. 8.
de Officio Judicis. 209. * 4. 17.

- de Patria potestate*. 123. * 4. 9.
de Perpetuis et tempor. act. 205. * 4. 12.
 Per quas personas nobis adquiritur. 148. * 2. 9.
 — nobis obligatio adquiritur. 188. * 3. 28.
de Poena temere litigantium. 208. * 4. 16.
de Publicis iudicis. 210. * 4. 18.
de Pupillari substitutione. 152. * 2. 16.

Nec ad rem pertinet, si impubes postea pubes, aut furiosus postea compos mentis factus fuerit et decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum quo furor eorum intermissus est, jure testati esse evidenter; certe eo, quod ante¹⁰ furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamenta recte facta, neque ullum aliud negotium recte gestum, postea furor interveniens perimit. — § 2. Item prodigus¹¹ cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest¹²; sed id quod ante fecerit, quam interdictio suorum bonorum ei fiat, ratum est. — § 3. Item surdus¹³ et mutus non semper testamentum facere possunt. Utique autem de eo surdo loquimur qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit; nam et mutus is intelligitur qui loqui nihil potest, non qui tarde loquitur. Sepe autem etiam literati et eruditii homines variis causis et audiendi et loquendi facultatem amittunt. Unde nostra¹⁴ constitutio etiam his subvenit, ut certis casibus et modis secundum normam ejus possint testari, aliaque facere quea eis permissa sunt. Sed si quis, post testamentum factum, adversa valetudine aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse coepit, ratum nihilominus ejus permanet testamentum. — § 4. Cucus autem non potest facere testamentum, nisi per observationem quam lex¹⁵ divi Justiniani patris mei introduxit. — § 5. Eius qui apud hostes est¹⁶, testamentum quod ibi fecit, non valet¹⁷, quanvis redierit. Sed quid, dum in civitate fuerat, fecit, sive redierit, valet jure postlimii; sive illuc decesserit, valet¹⁸ ex lege Cornelia.

TIT. XIII.

DE EXHEREDATIONE¹ LIBERORUM.

Non tamen, ut omnimodo valeat testamentum, sufficit haec observatione quam supra exposuimus; sed qui filium in potestate habet, curare debet ut eum heredem instituat, vel exheredem eum nominatum faciat. Alioquin si cum silentio præterierit, inutiliter testabitur²: adeo quidem ut, et si vivo patre filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamento existere possit, quia scilicet ab³ initio non constiterit testamentum⁴. Sed non ita de filiabus, vel alii per virilem sexum descendentiibus liberis utriusque sexus, antiquitatē fuerat observatum: sed si non fuerant scripti heredes scripta vel exhereditati exhereditatione, testamentum quidem non infirmabatur, jus autem ad crescendū eis ad certam portionem præstabantur. Sed nec nominatio eas personas exheredare parentibus necesse erat, sed licebat inter ceteros hoc facere⁵. Nominatum autem quis exheredari videtur, sive ita exheredetur, *Titus filius meus exheres esto*; sive ita, *filius meus exheres esto*, non adjecto proprio nomine, scilicet si alius filius non extet⁶.

§ 1. Postumī quoque liberi vel heredes institui debent, vel⁷ exheredari. Et in eo par omnium conditio est, quod et filio postumo et quolibet ex ceteris liberis, sive feminini sexus sive masculini, præterito, valet quidem testamentum; sed postea adgnatione⁸ postumī sive postuma rumpitur, et ea ratione totum infirmatur. Ideo si mulier, ex qua postumū aut postuma sperabatur, abortum fecerit, nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem audeandam. Sed feminini quidem sexus postumū vel nominatio vel inter⁹ ceteros exhereditari solebat; dum tamen, si inter ceteros exheredentur, aliquid eius legitur, ne videantur præterite esse per oblivionem. Masculos vero postumos, id est filium et deinceps, placuit non aliter recte exheredari, nisi nominatum exheredentur, hoc scilicet modo: *Quicumque mihi filius genitus fuerit, exheres esto*¹⁰. — § 2. Postumorum¹¹ autem loco sunt, et hi qui in sui hereditis loco succedendo, quasi adgnescendo fiunt parentibus sui heredes. Ut ecce, si quis filium et ex eo nepotem neptem in potestate habeat: quia filius gradu præcedit, is solus iuri sui heredi habet, quanvis nepos quoque et neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius eius vivo eo moriatur, aut quilibet alia ratione exeat de potestate ejus, incipit neptis neptis in ejus loco succedere, et eo modo iura suorum heredium quasi adgnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituere vel nominatum exheredare debet testator, ne non iure faciat testamentum; ita et nepotem neptem ex filio necesse est ei vel heredem instituere vel exheredare, ne forte eo

10. L. 20. C. de probat. L. 1. in pr. D. de bon. possess. contr. tab. 2. 8, supr. de adopt. — 11. L. 18. in pr. D. eod. — 12. Hoc quodammodo mutatum N. Leon. 22. — 13. L. 6. 2. 1; L. 7. D. h. t. — 14. L. 10. C. eod. — 15. L. 3. C. eod. — 16. L. 2. D. de bon. possess. contra tabul. L. 2. 1. — 17. L. 1. pen. 2. 2. C. de adopt.; L. 13. L. 14. D. eod. — 18. Inst. Gaii. II. 127. — 19. L. 4. C. de liber. præter. — 20. Add. L. 1. pen. C. de inoff. testam. Sed hoc mutatum per N. 115. c. 6. et 4. — 21. L. 4. 2. 2. D. de bon. possess. contra tabul. — 22. Inst. Gaii. III. 71. — 23. L. 15. C. de inoff. testam. — 24. Inst. Gaii. II. 127. — 25. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 26. Inst. Gaii. II. 128. — 27. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 28. L. 1. C. de inoff. testam. — 29. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 30. Inst. Gaii. II. 129. — 31. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 32. Inst. Gaii. II. 130. — 33. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 34. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 35. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 36. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 37. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 38. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 39. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 40. Inst. Gaii. II. 131. — 41. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 42. Inst. Gaii. II. 132. — 43. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 44. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 45. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 46. Inst. Gaii. II. 133. — 47. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 48. Inst. Gaii. II. 134. — 49. L. 1. pen. C. de inoff. testam. — 50. Add. L. 1. pen. C. de inoff. testam. Sed hoc mutatum per N. 115. c. 6. et 4. — 51. L. 4. 2. 2. D. de bon. possess. contra tabul. — 52. Inst. Gaii. III. 71. — 53. L. 15. C. de inoff. testam. — 54. Inst. Gaii. II. 127. — 55. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 56. Inst. Gaii. II. 128. — 57. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 58. Inst. Gaii. II. 129. — 59. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 60. Inst. Gaii. II. 130. — 61. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 62. Inst. Gaii. II. 131. — 63. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 64. Inst. Gaii. II. 132. — 65. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 66. Inst. Gaii. II. 133. — 67. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 68. Inst. Gaii. II. 134. — 69. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 70. Inst. Gaii. II. 135. — 71. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 72. Inst. Gaii. II. 136. — 73. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 74. Inst. Gaii. II. 137. — 75. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 76. Inst. Gaii. II. 138. — 77. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 78. Inst. Gaii. II. 139. — 79. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 80. Inst. Gaii. II. 140. — 81. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 82. Inst. Gaii. II. 141. — 83. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 84. Inst. Gaii. II. 142. — 85. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 86. Inst. Gaii. II. 143. — 87. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 88. Inst. Gaii. II. 144. — 89. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 90. Inst. Gaii. II. 145. — 91. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 92. Inst. Gaii. II. 146. — 93. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 94. Inst. Gaii. II. 147. — 95. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 96. Inst. Gaii. II. 148. — 97. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 98. Inst. Gaii. II. 149. — 99. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 100. Inst. Gaii. II. 150. — 101. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 102. Inst. Gaii. II. 151. — 103. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 104. Inst. Gaii. II. 152. — 105. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 106. Inst. Gaii. II. 153. — 107. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 108. Inst. Gaii. II. 154. — 109. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 110. Inst. Gaii. II. 155. — 111. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 112. Inst. Gaii. II. 156. — 113. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 114. Inst. Gaii. II. 157. — 115. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 116. Inst. Gaii. II. 158. — 117. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 118. Inst. Gaii. II. 159. — 119. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 120. Inst. Gaii. II. 160. — 121. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 122. Inst. Gaii. II. 161. — 123. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 124. Inst. Gaii. II. 162. — 125. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 126. Inst. Gaii. II. 163. — 127. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 128. Inst. Gaii. II. 164. — 129. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 130. Inst. Gaii. II. 165. — 131. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 132. Inst. Gaii. II. 166. — 133. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 134. Inst. Gaii. II. 167. — 135. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 136. Inst. Gaii. II. 168. — 137. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 138. Inst. Gaii. II. 169. — 139. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 140. Inst. Gaii. II. 170. — 141. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 142. Inst. Gaii. II. 171. — 143. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 144. Inst. Gaii. II. 172. — 145. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 146. Inst. Gaii. II. 173. — 147. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 148. Inst. Gaii. II. 174. — 149. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 150. Inst. Gaii. II. 175. — 151. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 152. Inst. Gaii. II. 176. — 153. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 154. Inst. Gaii. II. 177. — 155. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 156. Inst. Gaii. II. 178. — 157. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 158. Inst. Gaii. II. 179. — 159. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 160. Inst. Gaii. II. 180. — 161. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 162. Inst. Gaii. II. 181. — 163. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 164. Inst. Gaii. II. 182. — 165. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 166. Inst. Gaii. II. 183. — 167. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 168. Inst. Gaii. II. 184. — 169. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 170. Inst. Gaii. II. 185. — 171. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 172. Inst. Gaii. II. 186. — 173. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 174. Inst. Gaii. II. 187. — 175. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 176. Inst. Gaii. II. 188. — 177. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 178. Inst. Gaii. II. 189. — 179. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 180. Inst. Gaii. II. 190. — 181. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 182. Inst. Gaii. II. 191. — 183. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 184. Inst. Gaii. II. 192. — 185. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 186. Inst. Gaii. II. 193. — 187. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 188. Inst. Gaii. II. 194. — 189. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 190. Inst. Gaii. II. 195. — 191. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 192. Inst. Gaii. II. 196. — 193. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 194. Inst. Gaii. II. 197. — 195. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 196. Inst. Gaii. II. 198. — 197. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 198. Inst. Gaii. II. 199. — 199. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 200. Inst. Gaii. II. 200. — 201. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 202. Inst. Gaii. II. 201. — 203. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 204. Inst. Gaii. II. 202. — 205. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 206. Inst. Gaii. II. 203. — 207. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 208. Inst. Gaii. II. 204. — 209. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 210. Inst. Gaii. II. 205. — 211. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 212. Inst. Gaii. II. 206. — 213. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 214. Inst. Gaii. II. 207. — 215. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 216. Inst. Gaii. II. 208. — 217. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 218. Inst. Gaii. II. 209. — 219. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 220. Inst. Gaii. II. 210. — 221. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 222. Inst. Gaii. II. 211. — 223. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 224. Inst. Gaii. II. 212. — 225. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 226. Inst. Gaii. II. 213. — 227. L. 1. pen. C. de liber. et postum. — 228. Inst. Gaii. II. 214. — 22

§ 1. Servus autem a domino suo heres institutus, si quidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber heresque necessarius. Si vero a vivo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hereditatem potest: quia non sit necessarius, cum utrumque ex domini testamento non consequitur⁷. Quod si alienatus fuerit, jussu novi domini adire hereditatem debet, et ea ratione per eum dominus fit heres. Nam ipse alienatus neque liber neque heres esse potest, etiam cum libertate heres institutus fuerit⁸; destituisse enim a libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit⁹. Alienus quoque servus heres institutus, si in eadem causa duraverit, jussu ejus domini adire hereditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo testatore, aut post mortem ejus antequam aedat, debet¹⁰ jussu novi domini adire. At si manumissus est vivo testatore, vel mortuo antequam aedat, suo arbitrio adire hereditatem potest¹¹.

§ 2. Servus autem post domini mortem recte heres institutus, quia et cum hereditatis servis est testamenti factio. Nondum¹² enim adita hereditas persone vicem sustinet, non heredis futuri, sed defuncti: cum etiam ejus qui in¹³ utero est, servus recte heres institutus. — § 3. Servus¹⁴ plurim cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus heres, uniuicem dominorum cuius jussu adierit, pro portione dominii adquirit hereditatem. — § 4. Et unum hominem et plures in infinitum, quot quis velit, heredes facere licet. — § 5. Hereditas¹⁵ plerunque dividitur in duodecim uncias, quae assis appellatione continentur. Habent autem et haec partes propria nomina ab uncia usque ad assem, ut puta haec: uncia, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septuaginta, bes, dodrans, dextans, deunx, as. Non autem utique semper duodecim uncias esse oportet; nam tot unciae assem efficiunt, quot testator¹⁶ voluerit; et si unum tantum quix emisse, verbi gratia, heredem scriperit, totus as in semisse erit. Neque enim idem¹⁷ ex parte testatoris et ex parte intestatus decedere potest, nisi sit¹⁸ miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et e contrario potest quis, in quantascumque voluerit plurimas uncias, suam hereditatem dividere.

§ 6. Si plures instituantur, ita demum partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex aequali partibus heredes esse. Satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex aequali partibus eos heredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quin alius sine parte nominatus erit, si quidem aliqua pars assi deerit, ex²⁰ ea parte heres fit, et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eamdem partem concurrent. Si vero totus as completus sit, in dimidiam partem vocantur, et ille vel illi omnes in alteram dimidiam²¹. Nec interest²² primus an medius an novissimus sine parte heres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur²³, quae vacat. — § 7. Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid juris sit; veluti si tres ex quarta partibus heredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacite pro hereditaria parte accedere²⁴, et perinde haberri ac si ex tertius partibus heredes scripti essent. Et ex diverso, si plures in portionibus sint, tacite singulis decrescere²⁵: ut si, verbi gratia, quatuor ex tertius partibus heredes scripti sint, perinde habentur ac si unusquisque ex quarta parte scriptus fuisset. — § 8. Et si plures unciae quam duodecim distributa sint, si qui sine parte institutus est, quod²⁶ dupondio deest, habebit. Idemque erit²⁷ si dupondio expletus sit: que omnes partes ad assem posteri revocantur, quamvis solum plurim unciam. — § 9. Heres pure et sub²⁸ conditione institui potest; ex certo tempore aut ad certum tempus, non potest²⁹: veluti post quinquinum³⁰ quam moriar, vel ex calendis illis, vel usque ad calendas illas heres esto. Denique diem adjectum haberi pro supervacuo placet, et perinde esse ac si pure heres institutus esset. — § 10. Impossibilis conditio in institutionibus et legatis, nec non fideicommissis et libertatibus, pro non scripta habetur. — § 11. Si plures conditions institutioni adscriptae sunt: siquidem conjunctum, ut puta si illud et illud factum erit, omnibus parentum est; si separatum, veluti si illud aut illud factum erit, cilibet³¹ obtemperare satis est. — § 12. Iti quoniam³² testator videt, heredes institui possunt: veluti si fratris filios peregrinatos, ignorans qui essent, heredes instituerit. Ignorantia enim testantis inutiliter institutionem non facit.

7. Inst. Gaii, II, 188. — 8. Id. — 9. N. 162, c. 3, 2, 12, infra, de legat. — 10. L. 62, in fin. Fide tamen L. 24, in fin. D. de novat. — 11. Inst. Gaii, II, 185, c. 12, L. 51, § 1, D. h. t. omittit, hered. — 12. L. 64, D. h. t. — 14. L. 67, de acquirent, vel omittit, hered. — 15. L. 13, § 1, L. 50, § 2, ult. D. h. t. — 16. L. 2, § 2, D. de boni, posses. secund. tab. L. 13, § 1, D. h. t. addit. L. 17, D. h. t. — 17. L. 7, D. de regul. reg. obstat. L. 15, in fin. D. de novat. testam. — 18. L. 6, in fin. D. de testam. militi. — 19. L. 8, § 1, D. de admin. et peric. tut. — 20. Inst. Gaii, II, 179, 180. — 6. L. 2, in pr. D. h. t. — 21. L. 1, D. h. t. — 22. L. 50, D. cod. — 23. L. 78, D. h. t. — 24. L. 15, § 2, D. cod. — 25. L. 13, § 2, — 26. L. 18, D. h. t. — 27. L. 17, in fin. D. cod. — 28. Tot. h. t. de condit. instit. — 29. L. 34, D. h. t. — 30. L. 5, D. de condit. stat. L. 12, D. reb. dub. — 31. L. 11, D. h. t.

15. L. 2, in pr. D. h. t. — 16. Inst. Gaii, II, 182, 185. — 17. L. 1, in fin. L. 2, 22, 1 et 4, D. cod. — 18. L. 58, in fin. D. cod. L. pen. D. testam. quemad. aper. — 19. L. 17, D. h. t. — 20. L. 5, L. 8, § 1, L. 10, in pr. D. cod. — 21. L. 24, D. cod. — 22. L. 7, D. cod. — 23. L. 14, L. 45, in pr. D. cod. — 24. L. 2, in fin. pr. D. cod. — 25. Fide tamen L. 15, D. h. t. L. 6, in fin. C. de testam. militi. — 26. L. 41, § 3, D. cod. — 27. Inst. Gaii, II, 184. Tr. XVI. — 1. Lib. 28, D. 6; Lib. 6, C. 26. — 2. L. 7, C. h. t. — 3. Alii omnes et Gaii, sit eti aliquis heres. — 4. L. 59, in pr. D. h. t.; L. 54, D. de hered. instit. L. 9, § 2, 1, D. de admin. et peric. tut. — 5. Inst. Gaii, II, 179, 180. — 6. L. 2, in pr. D. h. t. — 7. L. 9, C. h. t. — 8. Fide et L. 65, in pr. D. h. t. — 9. L. 2, § 2, 1, D. h. t. — 10. L. 1, § 2, 1, D. h. t. — 11. Inst. Gaii, II, 180. — 12. L. ult. D. ad SC. Trebelli. Inst. Gaii, II, 181. — 13. L. 1, § 2, 1, D. h. t. — 14. Fide tamen L. 41, § 4, D. de testam. militi. Addit. L. 9, § 2,

Potest autem quis in testamento suo plures² gradus heredium facere, ut puta si ille heres non erit, ille heres esto; et deinceps, in quantum velit testator, substituere potest, et novissimo loco in subsidium vel servum necessarium heredem instituere³.

§ 1. Et plures in unius locum possunt substitui, vel unus in plurimum, vel singuli singulis, vel invicem ipsi qui heredes instituti sunt⁴.

§ 2. Et si ex disparibus partibus heredes scriptos invicem substituerit, et nullam mentionem in substitutione partium habuerit, eas videtur in substitutione partes dedisse, quae in institutione expressit. Et ita divus Pius rescripsit. — § 3. Sed⁵ si instituto heredi, et coheredi suo substituto dato, aliis substitutis fuerit, divi Severus et Antoninus sine distinctione⁶ rescripserunt ad utramque partem substitutum admitti. — § 4. Si servum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem scriperit, ei heres non esset, Maxium ei substituerit, isque servus jussu domini adierit hereditatem, Maxius in partem admittitur. Illa enim verba si heres non erit, in eo quidem quem alieno iuri subjectum esse testator scit, sic accipiuntur: si neque ipse heres erit, neque alium heredem efficerit. In eo vero quem patremfamilias esse arbitratur, illud significant: si hereditatem sibi, eive cujus iuri postea subjectus esse coperit, non adquisierit⁷. Idque Tiberius Caesar in persona Parthenii servi sui constituit.

Liberis suis impuberibus⁸ quos in potestate quis habet, non solum ita supra diximus substituere potest, id est ut, si heredes ei non extiterint, aliis sit ei heres, sed eo amplius ut, eti heredes ei extiterint et adhuc impuberis mortui fuerint, sit ei⁹ aliquis heres; veluti si quis dicat hoc modo: *Titus filius meus heres mihi esto; si filius meus heres mihi non erit, sive heres erit et prius moriar quam in suam¹⁰ tutelam venerit, tunc Seius heres esto.* Quo casu, si quidem non extiterit heres filius, tunc substitutus patri fit heres; si vero extiterit heres filius et ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit heres substitutus¹¹. Nam ribus¹² institutum est ut, cum ejus aetatis filii sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant.

§ 1. Qua ratione excitati, etiam constitutionem¹³ possumus in nostro Codice, qua prospectum est ut, si mente¹⁴ captos habeant filios vel neptinos vel proneptos cuiuscumque sexus vel gradus, liceat eis, et si pupiles sint, ad exemplum pupillaris substitutionis certas personas substituere; si autem resipuerint, eamdem substitutionem infirmari, et hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quae postquam pupillus adoleverit, infirmatur. — § 2. Igitur in pupillari substitutione secundum prefatum modum ordinata duo¹⁵ quadammodo sunt testamenta, alterum patris, alterum filii, tamquam si ipsi filius sibi heredem instituisset; aut certe unum¹⁶ testamentum est duarum causarum, id est, duarum hereditatum¹⁷. — § 3. Sin autem quis ita formidolosus sit, ut timeret ne filius ejus pupillus adhuc, ex eo quod palam substitutum accepit, post obitum ejus periculo insidiarum subjeceretur, vulgarem quidem substitutionem patram facere et in primis testamenti partibus debet; illam autem substitutionem per quam, eti heres extiterit pupillus et intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur, separatum in inferioribus partibus scribere, eamque partem proprio lino proprioque cera consignare, et in priore parte testamenti cavere debet, ne inferiores tabulae vivo filio et adhuc impuberem aperiantur¹⁸. Illud palam est, non ideo minus valere substitutionem impuberis filii, quod in hisdem tabulis scripta sit quibus sili quisque heredem instituisset, quamvis pupillo horum colossum sit. — § 4. Non solum autem heredibus institutis impuberibus liberis, ita substitutae parentes possunt ut, si heredes eis extiterint et ante pubertatem mortui fuerint, sit eis heres quem ipsi voluerint; sed etiam exheredatis¹⁹. Itaque eo casu, si quid pupillo ex hereditatis legative aut donationibus propinquorum atque amicorum adquisitus fuerit, id²⁰

15. L. 2, in pr. D. h. t. — 16. Inst. Gaii, II, 182, 185. — 17. L. 1, in fin. L. 2, 22, 1 et 4, D. cod. — 18. L. 58, in fin. D. cod. L. pen. D. testam. quemad. aper. — 19. L. 17, D. h. t. — 20. L. 5, L. 8, § 1, L. 10, in pr. D. cod. — 21. L. 24, D. cod. — 22. L. 7, D. cod. — 23. L. 14, L. 45, in pr. D. cod. — 24. L. 2, in fin. pr. D. cod. — 25. Fide tamen L. 15, D. h. t. L. 6, in fin. C. de testam. militi. — 26. L. 41, § 3, D. cod. — 27. Inst. Gaii, II, 184. Tr. XVI. — 1. Lib. 28, D. 6; Lib. 6, C. 26. — 2. L. 7, C. h. t. — 3. Alii omnes et Gaii, sit eti aliquis heres. — 4. L. 59, in pr. D. h. t.; L. 54, D. de hered. instit. L. 9, § 2, 1, D. de admin. et peric. tut. — 5. Inst. Gaii, II, 179, 180. — 6. L. 2, in pr. D. h. t. — 7. L. 9, C. h. t. — 8. Fide et L. 65, in pr. D. h. t. — 9. L. 2, § 2, 1, D. h. t. — 10. L. 1, § 2, 1, D. h. t. — 11. Inst. Gaii, II, 180. — 12. L. ult. D. ad SC. Trebelli. Inst. Gaii, II, 181. — 13. L. 1, § 2, 1, D. h. t. — 14. Fide tamen L. 41, § 4, D. de testam. militi. Addit. L. 9, § 2,

omne ad substitutum pertinebit. Quaecumque diximus de substitutione impuberum liberorum vel heredum institutorum vel exheredatorum, eadem etiam de postumis²¹ intelligimus²². — § 5. Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi et²³ sili faciat; nam pupillare testamentum pars²⁴ et sequela est paterni testamenti: adeo ut si patris testatorum non valeat, nec filii quidem valebit. — § 6. Vel²⁵ singulis autem liberis, vel ei qui eorum novissimus impubes morietur, substituti potest: singulis quidem, si neminem eorum, intestato decedere voluit; novissimo, ut si quis legitimatur hereditatem integrum inter eos custodiri vellet. — § 7. Substitutus autem impuberi aut nominati, velut Titius; aut generaliter, ut quisquis mihi heres erit. Quibus verbis vocantur ex substitutione, impuberis mortuo filio, illi qui et ei scripti sint heredes et extiterunt, et pro qua parte heredes facti sunt²⁶. — § 8. Masculo igitur usque ad quatuordecim²⁷ annos substitutus potest; feminæ, usque ad duodecim annos: et si hoc tempus excesserint, substitutio evanescit²⁸. — § 9. Extraneo²⁹ vero, vel filio puberi heredi instituto, ita substituere nemo³⁰ potest ut, si heres extiterit et intra aliquod tempus decesserit, aliis ei sit heres. Sed hoc solum permisum est, ut eum per fidicommissum testator obliget alii hereditatem ejus vel totam vel pro parte restituere: quod jus quale sit, suo³¹ loco trademus³².

Quia plerumque parentes sine² causa liberos suos exheredant vel omittunt³, inducit est ut de inofficio testamento agere possint liberi, qui queruntur aut inique se exheredatos aut inique præteritos: hoc⁴ colore, quasi non sanæ mentis fuerint, cum testamentum ordinarent. Sed hoc dicunt non quasi vere furiosus sit⁵, sed recte quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum testamentum est.

§ 1. Non autem liberis tantum permisum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verum etiam parentibus liberorum⁶. Soror autem et frater⁷, turpibus personis scriptis heredibus, ex sacris constitutionibus præstali sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. Ultra⁸ fratres igitur et sorores, cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere. — § 2. Tam autem naturales liberi, quam secundum nostram constitutionis⁹ divisionem adoptati, ita demum de inofficio testamento agere possunt, si¹⁰ nullo alio jure ad defuncti bona venire possunt. Nam qui ad hereditatem totam vel partem ejus alio jure venient, de inofficio agere non possunt. Postum quoque qui nullo alio jure venire possunt, de inofficio agere¹¹ possunt. — § 3. Sed haec ita accipienda sunt, si nihil eis penitus a testatoribus testamento relictum est: quod nostra¹² constitutio ad verecundiam natura introduxit. Sin vero quantcumque pars hereditatis vel res eis fuerit relata, de inofficio querela quiescente, id quod eis deest, usque ad quartam legitime partis repleatur¹³, licet non fuerit adiectum boni viri arbitru debere eam compeleri¹⁴. — § 4. Si tutor nomine pupilli cuius tutelam gerebat, ex testamento patris vel legatum reicitur, cum nihil erat ipsi tutori relictum a patre suo, nihilominus poterit nomine suo de inofficio patris testamento agere¹⁵. — § 5. Sed et si et contrario pupilli nomine cui nihil relictum fuerit, de inofficio egreditur et superatus est, ipse tutor quod sibi in codem testamento legatum relictum est, non¹⁶ amittit. — § 6. Igitur quartam¹⁷ quis debet habere, ut de inofficio testamento agere non possit, sive hereditario sive¹⁸ jure legati vel fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit; vel inter vivos, in iis tantummodo casibus quorum mentionem facit nostra constitutio, vel alii modis qui constitutionibus continentur¹⁹. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est ut, sive unus fuerit sive plures quibus agere de inofficio testamento permittitur, una quarta eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuantur, id est, pro virili portione quarta²⁰.

Gaii, II, 146. — 14. L. 12, in pr. D. de injust. rupt. irrit. — 15. L. 2, 28, D. de bono, posse secund. tabul. Inst. Gaii, II, 147. — 16. L. 27, C. de testam. — 17. L. ult. D. qui testam. — 18. L. 91, D. de hered. insti. — 19. L. 5, C. de testar.

Tr. XVII. — 1. Lib. 29, D. 6; Lib. 6, C. 26. — 2. L. 7, C. h. t. — 3. N. 18, c. 5. — 4. L. 2, in pr. D. cod. — 5. L. 16, § 2, 1, D. qui testam. fac. poss. — 6. L. 1, L. 15, in pr. D. h. t. — 7. L. 27, C. h. t. — 8. L. 1, D. 41, § 2, 3, D. cod. — 9. Inst. Gaii, II, 148. — 10. L. 4, vera nam. cum. C. de liber. præter. — 11. Fide tamen L. 2, supra de exhered. filia. — 12. L. 50, C. h. t. — 13. d. L. 50, in pr. C. cod. — 14. L. 55 et 56; C. cod. — 15. L. 22, D. de his quae indig. — 16. L. 18, c. 1; N. 22, c. 48; N. 39, c. 1. — 18. Iste abrogatum per N. 17, c. 2.

Tr. XVIII. — 1. Lib. 5, D. 2; Lib. 5,

TIT. XIX.

DE HEREDUM QUALITATE ET DIFFERENTIA.

Heredes autem aut necessarii dicuntur, aut sui et necessarii, aut extranei¹.

§ 1. Necessarius heres est servus heres institutus: ideo sic appellatus quia, sive velit² sive nolit, omnimodo post mortem testatoris protinus liber et necessarius heres fit. Unde qui facultates suas suspectas habent, solent servum suum primo aut secundo aut etiam ulteriore gradu heredem instituere, ut si creditoribus satis non fiat, potius ejus heredis bona quam ipsius testatoris a creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum praestatur, ut ea qua post mortem patroni sui sibi adquisierit, ipsi reservetur. Et quanvis bona defuncti non sufficiant creditoribus, tamen ex alia causa quas sibi res adquisivit³, non veneant⁴. — § 2. Sui⁵ autem et necessarii heredes sunt, veluti filius filia, nepos neptis ex filio, et deinceps ceteri liberi, qui modo in potestate⁶ morientis fuerint. Sed ut nepos neptis sui heredes sint, non sufficit cum eam in potestate avi mortis tempore fuisse; sed opus est ut pater⁷ ejus vivo patre suo desierit suis heres esse, aut morte intercepitur, aut qualibet alia ratione liberatus potestate: tunc enim nepos neptis in locum patris sui succedit. Sed cuiquid heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, et vivo quoque patre quodammodo dominum existimantur. Unde etiam si quis intestatus mortuus sit, prima⁸ causa est in successione liberorum⁹. Necessari vero video dicuntur, quia omni modo sive¹⁰ velint sine nolint, tam ab intestato quam ex testamento heredes fiunt. Scilicet his praetor permittit¹¹ volentibus abstinere se ab hereditate, ut potius parentis quam ipsorum bona similiiter a creditoribus possideantur¹². — § 3. Ceteri qui testatoris iuri subjecti non sunt, extranei¹³ heredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis instituti; extranei heredes videntur. Quia de causa et qui heredes a matre instituuntur, eodem numero sunt, quia femine in potestate liberos non habent¹⁴. Servus quoque heres a domino institutus et post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur¹⁵. — § 4. In extraneis heredibus illud observatur¹⁶, ut sit cum eis testamenti factio, sive ipsa generum legatorum significabatur¹⁷. Sed ex constitutionibus diuorum principum¹⁸ solemnitas hujusmodi verborum penitus sublata est. Nostra autem constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, de functionum voluntates validiores esse cupientes, et non verbis sed voluntatibus eorum faventes, dispositi ut omnibus legatis una sit natura, et quibuscumque¹⁹ verbis aliquid derelictum sit, licet legataris deleguerit, non solum per actions personales²⁰, sed etiam per in rem et per hypothecarium. Cujus constitutionis perspicuum modum ex ipsius tenore perfectissime accepere possibile est. — § 5. Sed non usque ad eam constitutionem standum esse existimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus legitam quidem stricte concludentem, fideicommissum autem quae ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus omnia legitam fideicommissum exequare²¹, ut nulla sit inter ea differentia; sed quod deest legitatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum; et si quid amplius est in legitatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum culanibus permixte de his exponendo, studiosis adolescentibus quibusdam introduceremus difficultatem, opera pretium esse duximus interim separatum prius de legitatis et postea de fideicommissum tractare, ut natura utriusque juris cognita facile possit permixtione eorum erudit²² subtilioribus auribus accipere. — § 6. Non solum autem²³ testator vel heredes²⁴ autem heredibus delibera- potest est de audeunda hereditate vel non audeunda. Sed sive is cui abstinenti potestas est, immisceretur²⁵ se bonis hereditatis; sive extraneus cui de audeunda hereditate deliberare licet, adierit, postea relinquentia hereditatis facultatem non²⁶ habet, nisi minor²⁷ sit viginti quinque annis. Nam hujus etatis hominibus, sicut in ceteris omnibus causis, deceptis, ita et si temere damnosam hereditatem suscepit, praeceptor succurrit²⁸. — § 7. Scindendum est tamen, divum Hadrianum etiam majori viginti quinque annis veniam dedisse, cum post adiutoria hereditatem grande as alienum quod adhuc hereditatis tempore latebat, emerisset²⁹. Sed hoc quidem divus Hadrianus cuidam speciali beneficio pra-

Tr. XIX. — 1. Inst. Gaii, II, 152. — 2. L. 12, D. qui testam. facere; L. 55, D. de acquir. vel omitti, hered.; L. 16, C. de jure delib.; — 3. Vulgo: IERUM tamen ex ea causa res ejus, quia sibi adquisierit non venuerit. — 4. Inst. Gaii, II, 153, 154, 155. — 5. L. 1, 2, 2, D. de suis et legit. — 6. L. 12, in fin. D. qui testam. facere. — 7. L. 6, 2, 5, D. de acquir. vel omitti, hered.; — 8. L. 11, D. de liber. et postum. — 9. L. 1, 2 et 5, D. si tabulis testam. nullus exhibetur. — 10. 2, 1, infr. de hereditate que ab intest.: L. 1, in pr. D. si tabulis testam. nullus exhibetur. — 11. L. 22, D. qui testam. facere. — 12. L. 57, in pr. D. de acquir. vel omitti, hered.; — 13. Inst. Gaii, II, 156, 157, 158. — 14. L. 12, D. qui testam. facere. — 15. L. 4, 2, 2, D. de honor. possess. contum. — 16. Inst. Gaii, II, 151. — 17. L. 49, 2, 1, D. de hereditate. — 18. L. 1, 2, 2, D. de acquir. vel omitti hered.; — 19. L. 62, 2, 1, D. de legit. — 20. L. 1, 2, 2, D. de hereditate inst. — 21. L. 52, D. de legit. — 22. L. 1, 2, 2, C. comm. D. de legit. — 23. L. 4, 2, 2, D. de liber. et postum. — 24. Immo vide L. 7, in pr. D. 6, 2, 1, D. de legit. — 25. L. 5, 2, 2, 1, D. de fideicommissum. — 26. L. 7, 2, 5, vers. non soluta, D. de legit. — 27. L. 14, 2, 8, D. de religios. — 28. L. 5, 2, 2, D. si quis omitt. caus. test.; L. 57, in pr. D. de legit. — 29. Inst. Gaii, II, 202. — 30. Vulgo: Cujus communem non est, ut auctoritate non potest. — 31. Inst. Gaii, II, 19. C. de jure delib.; L. 1, 2, 2, 2, D. ad SC. Trebell.; L. pen. D. de sepulchro viol.; L. 8, 19, C. de jure delib.; L. 1, 2, 2, 2, D. ad hered. se abstin. add. L. 7, 2, 2, D. de minor.; L. 6, 2, 2, D. de bonis libert.

lius momenti legatum est. Quod autem diximus alienam rem posse legari, ita intelligendum est²⁰, si defunctus sciebat alienam rem esse, non et si ignorabat; forsitan enim si scisset alienam, non legasset. Et ita divus Pius rescripsit; et verius²¹ esse, ipsum qui agit, id est legatum, probare oportere scisse alienam rem legare defunctum, non heredem probare ignorasse alienam: quia semper necessitas probandi incumbit illi²² qui agit. — § 3. Sed et si rem obligata creditori a quis legaverit, necesse habet heres²³ luere. Et hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligata esse; et ita divi Severus et Antonius rescripserunt. Si tamen defunctus voluit legatarum luere, et hoc expressit, non debet heres eam luere. — § 4. Si res aliena legata fuerit, et ejus vivo testatore legarius dominus factus fuerit: siquidem ex causa emptionis²⁴, ex testamento actione pretium consequi potest; si vero ex causa lucrativa²⁵, veluti ex causa donationis vel ex alia similis causa, agere non potest: nam traditum est, duas lucrativas causas in eundem²⁶ hominem et in camdem rem concurrent non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur, interest²⁷ utrum rem an estimationem ex testamento consecutus est: nam si rem, agere non potest, quia habet eam ex causa lucrativa; si estimationem, agere potest²⁸. — § 5. Ea quoque res que in rerum natura non est, si modo futura²⁹ est, recte legatur: veluti fructus qui in illo fundo natuerunt, aut quod ex ancilla natum erit³⁰. — § 6. Si eadem res duabus legata sit, sive conjunctiva sive disjunctiva: si ambo perveniant ad legatum, scinditur³¹ inter eos legatum; si alter deficiat, quia aut spreditum legatum aut vivo testatore decesserit, vel alio quolibet modo deficerit³², totum ad collegatarum pertinet. Conjunctum autem legatum, veluti si quis dicat, Tito et Seio hominem Stichum do lego³³; disjunctum ita, Tito hominem Stichum do lego, Seio Stichum do lego. Sed et si expresserit eudem hominem Stichum, aque disjunctum legatum intelligitur³⁴. — § 9. Si cui fundus alienus legatus fuerit, et³⁵ emerit proprietatem deducto usufructu, et usufructus ad eum perveniret, et postea ex testam. nato agat, recte eum agere et fundum petere Julianus ait³⁶. siquidem ipsi manumissum peculum legatum fuerit, omne quod ante ad tam hereditatem adquisitum est, legatarum cedere, quia huius legati dies ab adita hereditate cedit; sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus pecularibus auctum fuerit peculium. Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumissio non debet³⁷; quamvis, si vivus manumiserit, sufficit si non admatur: et ita divi Severus et Antonius rescripserunt. Idem rescripsit, quod in eum legatum non videtur, nisi excolli respetu, peculio legato non videtur id reliquit³⁸, ut petitionem habeat pecunia quam in rationes dominicas impedit³⁹. Idem rescripsit peculum videri legatum, cum rationibus redditis liber esse jussus est, et ex eo reliqua inferre. — § 21. Tam autem corporales⁴⁰ res legari possunt, quam incorporeas. Et ideo quod defuncto debetur, potest alium legari⁴¹, ut actiones suas lieres legatario prestet, nisi exegit⁴² vivus testator pecuniam; nam hoc casu legatum extinguitur. Sed et tale legatum valet: Damna esto heres domum illius reficere⁴³, vel illum vere alieno liberare. — § 22. Si generaliter servus vel res alia legetur, electio legatarum est⁴⁴, nisi aliud testator dixerit. — § 25. Optionis legatum, id est, ubi testator ex servis suis vel alii rebus optare legatarum jussaret, habebat in se conditionem; et ideo, nisi ipse legatarius vivus optaverit, ad heredem legatum non transmiserit⁴⁵. Sed ex constitutione⁴⁶ nostrae et hoc ad meliore statum reformatum est, et data est⁴⁷ licentia heredi legatarum optare servum, licet vivus legatarius hoc non fecit. Et diligentiore tractatu habito, et hoc in nostra constitutione additum est ut, sive plures legatarum existant quibus optio relicta est, et dissentiant in corpore eligendo, sive unius legatarii plures heredes, et inter se circa optandum dissentiant, aliud alius corpus eligere cupiente; ne pereat legatum (quod plerique prudentiam contra benivolentiam introducebant), fortunam esse hujus optionis judicem, et sorte⁴⁸ hoc esse dirimentum, ut ad quem sorti veniat, illius sententia in optione praecellat. — § 24. Legari autem illis sub conditione debitum ei pure legaverit, utile⁴⁹ est legatum propter representationem⁵⁰. Quod si⁵¹ vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit, Papinius scriptis utile esse nihilominus legatum, quia semel constituit: quod et verum est. Non enim placuit sententia existimatuum⁵² extinctum esse legatum, quia in eam causam pervenit a qua incipere non potest. — § 15. Sed si uxori maritus donem legaverit, valet

20. L. 10, C. h. t. — 21. L. 21, D. de probat. — 22. L. 4, C. de e. endo. — 23. L. 6, C. de fideicom. add. L. 57, D. de legit. t. — 24. L. 34, 2, 1, D. de legit. — 25. L. 21, 2, 1, D. de date prelegat. — 26. L. 1, 2, 1, D. de impon. lucent. — 27. L. 36, 2, 1, D. de legit. — 28. L. 1, 2, 1, D. de f. f. — 29. L. 24, in pr. D. de legit. — 30. L. 88, 2, 1, D. de legit. — 31. L. 205, 2, 1, D. eod. — 32. L. 1, 2, pen. D. de usufr. — 33. L. 142, 2, 1, D. de legit. — 34. Inst. Gaii, II, 199. — 35. L. 82, 2, 2, D. de instruct. vel instrum. — 36. L. 66, 2, 6, in fin. D. de legit. — 37. L. 13, C. h. t. — 38. L. 1, in pr. D. de reg. Caton. — 39. L. 2, 2, 1, D. de legit. — 40. L. 1, 2, 2, 1, D. de legit. — 41. L. 52, 2, 1, D. de legit. — 42. L. 1, 2, 2, 1, D. de legit. — 43. Confer L. 25, 2, 1, D. de fideic. libertat. — 44. L. 5, 2, 5, D. de liberat. legit. — 45. L. 8, 2, 1, D. eod. — 46. L. 28, in fin. L. 29, 2, 1, D. de legit. — 47. L. 13, 2, 1, D. de legit. — 48. Immo vide L. 82, in pr. D. de legit. — 49. L. 5, 2, 4, D. de episc. et cleric. aliae et. — 50. L. 1, 2, 1, D. eod. — 51. L. 6, 2, 1, D. de legit. — 52. L. 1, 2, 1, D. de legit. — 53. L. 21, in fin. D. de verb. oblig. — 54. L. 69, 2, 4, D. de jure dot. — 55. L. 3, C. de falsa causa adj. — 56. L. 6, 2, 1, D. de date prelegat. — 57. L. 35, D. eod. — 58. L. 112, 2, 1, D. eod. — 59. L. 91, 2, 2, D. de verb. oblig. — 60. L. 64, 2, 1, D. de legit. — 61. L. 1, 2, 4, D. de petit. legit. — 62. L. 1, D. eod. confer 3, 2, 1, D. de legit. — 63. L. 1, 2, 1, D. de legit. — 64. L. 78, D. de reg. ju. — 65. L. 1, 2, 1, L. 5, 2, 1, D. de instruct. vel instrum. — 66. L. 51, 2, 1, D. de legit. — 67. L. 1, 2, 1, D. de legit. — 68. L. 61, 2, 1, D. de legit. — 69. L. 1, 2, 1, D. de legit. — 70. L. 1, 2, 1, D. de legit. — 71. L. 1, 2, 1, D. de legit. — 72. L. 25, 2, 1, D. de legit. — 73. L. 41, 2, 1, D. de legit. — 74. L. 59, 2, 1, D. de legit. — 75. L. 75, 2, 2, 1, D. de legit. — 76. L. 1, 2, 1, D. de legit. — 77. L. 24, 2, 1, D. de legit. — 78. L. 108, 2, 1, D. de legit. — 79. L. 10, 2, 1, D. de legit. — 80. L. 1, 2, 1, D. de legit. — 81. L. 1, 2, 1, D. de legit. — 82. L. 10, 2, 1, D. de legit. — 83. L. 69, 2, 4, D. de legit. — 84. Inst. Gaii, II, 258, 287.